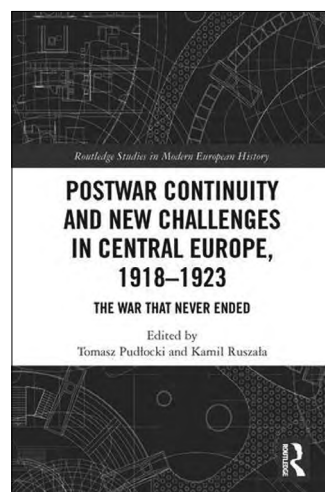

Kristīne Beķere

PhD, pētniece, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

PhD, researcher, Institute of Latvian History,
University of Latvia

Tomasz Pudłocki, Kamil Ruszala (eds.). *Postwar Continuity and New Challenges in Central Europe, 1918–1923. The War That Never Ended*. New York: Routledge, 2022. 472 p.
ISBN 978-1-032-02748-7

The publication under review is a high-quality, well-written study that outlines several conceptual ways of looking at events immediately after the end of the First World War. The book brings together, in five thematic parts, the studies of 20 authors on the situation in Central Europe after the collapse of the Austro-Hungarian Empire and the challenges that the region faced between 1918 and 1923. The wide geographical space represented by the authors is a very positive feature. The thesis emphasised by the book that Central Europe, after the First World War, experienced an enormous range of dilemmas and challenges specific of the region and different from those faced by Western Europe, is also true for the Baltic States, which are not covered in this book. Therefore, many of the conceptual questions raised in the book can definitely serve as a source of inspiration for new research directions also for Latvian historians. This includes the possibility of comparing the experiences.

2022. gadā sērijā “Routledge Studies in Modern European History” iznākusi kolektīva monogrāfija “Pēckara kontinuitāte un jauni izaicinājumi Centrāleiropā, 1918–1923. Karš, kas nekad nebeidzās”, kas ir pelnījusi arī Latvijas pētnieku ievērību. Grāmatas redaktori ir Jageloņu Universitātes (Krakova, Polija) Vēstures

institūta profesori Tomašs Pudlockis (*Tomasz Pudłocki*) un Kamils Rušala (*Kamil Ruzsala*). Izdevumā piecās tematiskās daļās apkopoti 20 autoru pētījumi par situāciju Centrāleiropā pēc Austroungārijas impērijas sabrukuma un par problēmām un izaicinājumiem, ar kuriem saskārās šis reģions laika posmā no 1918. līdz 1923. gadam. Kā ļoti pozitīva atzīmējama plašā autoru pārstāvētā ģeogrāfiskā telpa. Publikāciju autori ir gan no pētījumos aplūkotajām, gan arī citām valstīm – no ASV, Itālijas, Lielbritānijas un Grieķijas.

Nevar apšaubīt grāmatas redaktoru uzsvērto tēzi, ka Centrāleiropa pēc Pirmā pasaules kara piedzīvoja milzīgu apjomu dažādu dilemmu un izaicinājumu, kas bija specifiski un tipiski tieši šim reģionam un visnotaļ atšķīrās no tām problēmām, ar kurām saskārās Rietumeiropa. Šis apgalvojums ir patiesi arī attiecībā uz Baltijas valstīm, kuras šajā monogrāfijā nav aplūkotas. Tādēļ daudzi grāmatā uzdotie konceptuālie jautājumi viennozīmīgi var kalpot kā lielisks iedvesmas avots jaunu iespējamo izpētes virzienu un jaunu skatu punktu pavēršanai arī attiecībā uz Latvijas vēstures zinātni. Tai skaitā atklājas arī iespējas salīdzināt Baltijas valstu pieredzi ar šajā kolektīvajā monogrāfijā aplūkoto kādreiz Hābsburgu monarhijas pārvaldīto telpu.

Grāmatas mērķi tās redaktori ir definējuši šādi: tuvāk aplūkot Centrāleiropas reģionu un tam raksturīgās problēmas pēc 1918. gada: postimperiālās telpas organizēšanu, jaunus politiskos diskursus un mēģinājumus radīt jaunas nacionālas atmiņas; nacionālo minoritāšu lomu; sociālo problēmu risināšanu un publiskajā telpā izteiktu verbālu un fizisku vardarbību. Pētījumu hronoloģiskais ietvars ir skaidri atzīmēts jau monogrāfijas nosaukumā. Ģeogrāfisko grāmatas ietvaru jeb jēdzienu “Centrāleiropa” redaktori skaidro šādi: “teritorijas starp Veimāras republiku rietumos, Rumāniju un Adrijas jūru dienvidos, Baltijas jūru ziemeļos un, visbeidzot, pilsoņu kara haosā iekļauto Padomju Krieviju”¹. Ar “Baltijas jūru ziemeļos” šeit gan jāsaprot Polijas robežas ar Baltijas jūru. Par teritorijām tālāk uz ziemeļiem, tai skaitā Latviju, Lietuvu un Igauniju šajā grāmatā pētījumu nav, un tās, saprotams, arī neattiecas uz “Hābsburgu monarhijas” jeb Austroungārijas impērijas kādreizējo ģeogrāfisko telpu, kuru kā sava pētījuma galveno objektu uzsver grāmatas redaktori.

Grāmatā publicētie individuālie pētījumi konceptuāli grupēti piecās tematiskās izpētes aspektu grupās, kas veido piecas grāmatas tematiskās daļas. Pirmajā daļā iekļauti četri darbi, kas vispārīgi raksturo galvenās problēmas, kuras šajā laikā bija aktuālas aplūkotajā reģionā un pirmām kārtām attiecībā uz jaunas

1 Pudłocki, Tomasz, Ruzsala, Kamil (eds.) (2022). *Postwar Continuity and New Challenges in Central Europe, 1918–1923. The War That Never Ended*. New York: Routledge, p. 1.

kārtības izveidošanu Parīzes Miera konferences rezultātā. ASV vēsturnieks Leonards Smits (*Leonard V. Smith*) savā pētījumā pievēršas valstu starptautiskās atzišanas jautājumam un analizē, kā Parīzes Miera konferences laikā valstu savstarpējās politiskajās spēlēs tika izmantotas un sapludinātas dažādas starptautiskās atzišanas izpratnes un teorijas. Otrā Parīzes Miera konferences norises analizējošā raksta autori ir Horvātijas un Slovēnijas pētnieki, kuru uzmanības centrā ir minoritāšu jautājuma risināšana konferences gaitā. Vēl divos šīs nodaļas rakstos analizēta atsevišķu problēmu risināšana diplomātijas ceļā. Zagrebas Universitātes doktorants Petars Bagaričs (*Petar Bagarić*) raksturo Melnkalnes valstiskuma jautājumu 1918.–1921. gadā, savukārt čehu pētniece Milada Polišenska (*Milada Polišenská*) plašākā tvērumā pievēršas diplomātijai un Čehoslovākijas nacionālās identitātes jautājumiem starpkaru periodā.

Otrajā tematiskajā grāmatas daļā aplūkoti jauno valstu mēģinājumi veidot savas identitātes Austroungārijas impērijas identitātes vietā. Raksti parāda jauno valstu tendenci, mainoties idejām un identitātēm, saglabāt daudzās jomās ierastos praktiskos risinājumus. Ungārijas pētnieks Gābors Egri (*Gábor Egry*) šādā griezumā salīdzina divas ļoti atšķirīgas impērijas pēcteces – Rumāniju un Čehoslovākiju. Šajā daļā vēl ir analizēta Austrijas pieredze un – diemžēl ļoti īsā septiņu lapaspušu apjomā – aplūkots jautājums par valstu attieksmi pret kara veterāniem un kara invalīdiem. Lai arī šī Maceja Gurnija (*Maciej Górný*) raksta nosaukums ir formulēts kā jautājums “Pie kā noveda pēckara atmiņu politika?” (*Where Did the Postwar Politics of Memory Lead To?*), pētījums faktiski neskar jautājumu par kara atceres publiska naratīva veidošanu, bet analizē tieši dažādu valstu attieksmi pret tās teritorijā dzīvojošajiem kara veterāniem un šīs attieksmes seku izpausmes. Raksts ieskicē ļoti interesantu tēmu loku par bijušo karavīru lojalitātēm, pašidentitātēm un iespējām iekļauties jaunajās valstīs, kā arī valstu īstenotās tīri praktiskās atbalsta politikas ietekmi uz veterānu grupas noskaņojumu, taču diemžēl nelielā apjoma dēļ vairums problēmu ir tikai īsumā iezīmētas.

Grāmatas trešā tematiskā daļa veltīta pēckara haosā neizbēgamajai vardarbībai un konfliktiem. Trīs tajā iekļautie raksti analizē trīs pēckara situācijā pastāvošas vardarbības gadījumus: vardarbības propagandu poļu un ukraiņu konflikta laikā austrumu Galīcijā 1918.–1919. gadā; antisemitisku vardarbību Ungārijā un Ukrainā 1919.–1921. gadā un konfliktus Polijas un Rumānijas robežas tuvumā pēckara periodā un pat vēl 20. gadu pirmajā pusē. Šeit jāatzīmē, ka vardarbības, pieaugošas noziedzības un konfliktu problēma pēckara situācijā ir viens no

nedaudzajiem šajā grāmatā aplūkotajiem jautājumiem, par kuriem ir tikuši veikti tematiski līdzīgi pētījumi arī attiecībā uz Latvijas vēsturi.²

Ceturtā tematiskā daļa veltīta jaunās postimperiālās telpas veidošanās un formēšanās gaitā novērojamajām problēmām, kurās lielu lomu spēlēja tautības jautājums. Poļu un ukraiņu, čehu un slovāku, čehu un austriešu savstarpējās uz etniskās bāzes balstītās nesaskaņas rosināja pirmām kārtām atsevišķu reģionu valstiskās piederības maiņa. Etnisku sāncensību bieži papildināja ideoloģiskas un dažādās identitātēs balstītas nesaskaņas, radot kompleksu problēmu kopumu. Viens no grāmatas redaktoriem Kamils Rušala savā rakstā “Trīs tautas krustcelēs. Poļi, ebreji un lemki no 1918. līdz 1919. gadam” (*Three Nations at the Crossroads. Poles, Jews and Lemkos between 1918 and 1919*) ļoti spilgti atspoguļo vienu šādu problēmu kopumu, analizējot trīs atsevišķu vienā teritorijā dzīvojošu etnisku grupu mēģinājumus pielāgoties jaunajai administratīvajai sistēmai un pieskaņot to savām interesēm un vajadzībām. Viņš analizē Gorlicas reģionu, kurš atrodas rietumu Galīcijā un līdz 1918. gadam bija Austroungārijas impērijas pakļautībā, bet pēc tam nonāca Polijas republikas sastāvā. Šajā reģionā galvenās dzīvojošās trīs tautības – poļi, ebreji un lemki pēckara posta situācijā notiekošā pārmaiņu procesu gaitā katra veidoja savas atsevišķas un savstarpēji konkurējošas administratīvas struktūras. Šo “jaunās kārtības” veidošanas centienu analīze lieliski pierāda, cik ļoti sarežģīts bija pārejas process no impērijas uz nacionālām valstīm ne tikai no parastī pētījumos aplūkotās valstu “lielās” politikas viedokļa, bet arī šādā mikrolīmenī viena reģiona ietvaros. Vēl vairākos šīs daļas rakstos aplūkotas etnisku iemeslu determinētas problēmsituācijas gan pilsētu līmenī – analizējot vairāku austriešu apdzīvotu vietu nonākšanu Čehijas teritorijā, gan individuālā līmenī – attiecībā uz ungāru izcelsmes bāreņu piespiešanu rumanizēšanu Transilvānijā.

Grāmatas pēdējā, piektā daļa pievēršas inteliģences kā sabiedrības grupas un arī atsevišķu personību lomai pārmaiņu procesos. Divi no pieciem šajā daļā ietilpstošajiem pētījumiem analizē grieķu katoļu baznīcas un tās vietējās garīdzniecības iesaisti un lomu Polijas un Ukrainas konfliktā par austrumu Galīciju 1918.–1923. gadā. Itāļu pētnieks Alesandro Volpato (*Alessandro Volpato*) raksturo Čehoslovākijas izveidošanas starptautiski diplomātisko pusi, aplūkojot to caur trīs galveno iesaistīto personību – čehu Tomāša Masarika (*Tomáš Masaryk*) un Edvarda Beneša (*Edvard Beneš*) un slovāka Milana Štefānika (*Milan Štefánik*)

2 Piemēram: Jēkabsons, Ēriks (2020). Latvijas Neatkarības karš 1918.–1920. gadā: savējo karavīru noziegumi. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 65.–93. lpp.; Bērziņa, Aiga (2021). Kara izraisītā krīze: civilā noziedzība Latvijas Republikā Neatkarības kara laikā. No: Jēkabsons, Ē. (atb. red.). *Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 51.–99. lpp.

darbības un savstarpējo attiecību prizmu. Poļu ekonomista Stefana Sužicka (*Stefan Surzycki*) devumu Polijas lauksaimniecības attīstībā savā pētījumā apraksta poļu vēsturnieks Andžejs Sinovecs (*Andrzej Synowiec*). Visbeidzot, šajā daļā iekļauts arī otra grāmatas redaktora Tomaša Pudlocka pētījums, kurš uzrunā zinātnieku iesaistes politiskajos procesos dilemmu – kalpot zinātnei vai valstij (*Serving Science Versus the Country. University Professors of Western Neophilologies in Poland, 1918–1923*). Turpinot vairākos šajā grāmatas daļā publicētajos pētījumos jau uzrunāto tēmu par elites, tai skaitā intelektuāļu lomu jauno valstu veidošanas gaitā, Pudlockis analizē Polijas filologu – moderno valodu speciālistu, kuri no 1918. līdz 1923. gadam strādāja dažādās universitātēs Polijā, iesaistīšanos politiskajos un diplomātiskajos procesos pirmajos pēckara gados. Viņš secina, ka vairums zinātnieku mēģināja apvienot akadēmisko darbu un iesaistīšanos politikā. Galvenie iemesli šādai iesaistei lielākoties bija, no vienas puses, ambīcijas un vēlme izmēģināt savus spēkus jaunā jomā, bet, no otras, – akūta izglītotu un rīcībspējīgu speciālistu nepieciešamība pēckara grūtību pārvarēšanas pirmajā posmā.

Papildus piecām aplūkotajām tematiskajām sadaļām redaktori grāmatā izvirza vēl vairākus citus jautājumus, kas izdevumā iekļautajos pētījumos tiek skarti un atbildēti tikai daļēji, bet ir pārdomu vērti arī attiecībā uz Latvijas vēsturi šajā laika posmā. Viens no centrālajiem grāmatā uzdotajiem jautājumiem ir izskanējis jau iepriekš jaunākajā historiogrāfijā – vai joprojām varam pieturēties pie populārā, bet neapšaubāmi vienkāršotā uzskata, ka aplūkotais laika posms nozīmē veco impēriju sabrukumu un jaunu nacionālu valstu izveidi. Vai arī drīzāk nepieciešams runāt par daļēju vai pat vietām ļoti plašu veco pārvaldes formu, metožu un struktūru pēctecību jaunajos valstiskajos veidojumos – tādu kā tiesību normu pārņemšana, administratīvo risinājumu turpināšana, konkrētu amatpersonu saglabāšanās amatā, uz pārbaudītām metodēm balstīta represiju vai kārtības uzturēšanas aparāta darbība utt. Šajā grāmatā tiek izvirzīta hipotēze, ka sabiedrības augšslāņa un vidusslāņa atbalsts jaunajiem valstiskajiem veidojumiem nav līdz galam izskaidrojams ar patriotisku cīņas sparū pret nācijas ienaidniekiem un revolucionārām vēlmēm, bet gan daudz vairāk ar faktu, ka pastāvošā, vecā iekārta gluži vienkārši šajā pārmaiņu laikā vairs nebija eksistēt spējīga un saglabājama. Un tajā pašā laikā pasaule 1918. gada rudenī mainījās tik ļoti strauji, ka arī meklēt pilnīgi jaunus, pārdomātus un labākus risinājumus nebija laika un iespēju, esošās problēmas bija jārisina tūlīt. Tādēļ bieži vien – un likumsakarīgi – jaunajai situācijai tika pielāgoti vecie, labi pazīstamie impēriju laika risinājumi. Respektīvi – skaļā retorika par pilnīgi visa vecā, sliktā, impēriskā atmešanu un pilnīgi no jauna veidošanu bija lielākoties tikai jaunu nacionālu valstu iekšējā naratīva veidošanai nepieciešama retorika, kamēr realitātē tika

saglabāta un funkcionēšanai jaunajos veidojumos pielāgota daļa vai pat daudzas vecās pārvaldes prakses.

Šādā griezumā Rumānijas un Čehoslovākijas valstu veidošanās procesus un dažādu struktūru, tādu kā tiesības un likumdošana, administratīvais aparāts, pielāgošanu aplūko jau minētais Gābors Egri rakstā “Impērijas pārpalikumi? Impēriskais mantojums un valstiskums valstīs – Austroungārijas mantniecēs” (*The Leftover Empire? Imperial Legacies and Statehood in the Successor States of Austria-Hungary*). Viņš secina, ka jaunās valstis daudz vairāk paļāvās un impērisko mantojumu, nekā tas tiek vispārīgi uzskatīts un nekā to pieļāva atzīt dominējošais nacionālistiskais politiskais diskurss. Impērijas laika mantojums – tradīciju, tiesību, politisko prakšu u. tml. jomās – varēja kalpot par lielisku resursu kontrasta mazināšanai starp jaunajām nacionālajām valstīm kā struktūrām un pastāvošajām sociālajām realitātēm. Egri arī atzīmē, ka abas analizētās valstis – Rumānija un Čehoslovākija izmantoja idejiski līdzīgus, bet detaļās tomēr atšķirīgus modeļus, kā pielietot impērijas mantojumu. Gan Rumānija, gan Čehoslovākija valsts iekšējās struktūras veidošanā galvenokārt paļāvās uz savas elites vidū pastāvošajām un ierastajām pārvaldes un administrēšanas tradīcijām, kas gan abās valstīs ievērojami atšķīrās pēc sava rakstura (94.–95. lpp.). Patriotiskās elites kā vadošā spēka un tās ierasto prakšu, pagātnes pieredzes un pat ģimenes saikņu ietekmi uz pārmaiņu notikumiem analizē arī Etjēns Bosjē (*Etienne Boisserie*) rakstā “Jauna administratīvā un politiskā aparāta veidošanās Slovēnijā 1918–1920” (*The Formation of a New Administrative and Political Apparatus in Slovakia, 1918–1920*).

Kopumā grāmata “Pēckara kontinuitāte un jauni izaicinājumi Centrāleiropā, 1918–1923. Karš, kas nekad nebeidzās” ir ne vien kvalitatīvs un ar interesi lasāms pētījums, bet tas iezīmē arī vairākus interesantus konceptuālus skatu virzienus, kā iespējams paraudzīties uz notikumiem uzreiz pēc Pirmā pasaules kara beigām. Turklāt Latvijas vēstures pētniekiem neapšaubāmi ir nozīmīga informācija par Latvijas vēsturē tik svarīgajos gados notiekošajiem procesiem citos reģionos – plašāks priekšstats par globālu procesu izpausmēm citur paver iespējas gan salīdzināt, gan arī labāk izprast pašu šo globālo procesu būtību.

© 2023 Kristīne Beķere, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons*

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).